

Раде ДЕЛИБАШИЋ*

ПЕДАГОШКЕ ИДЕЈЕ ДИНАСТА ПЕТРОВИЋА

Ниједан од седам владара из династије Петровића није имао професионалног педагошког образовања нити се, пак, неки од њих бавио непосредним педагошким радом, али то им није сметало да у склопу своје духовне и свјетовне мисли искажу значајан број универзалних педагошких идеја које су и просторно и временски неограничене. Штавише, они су својим личним примјером, животом и приступом рјешавању сложених друштвених, државних и личних проблема и начином стварања својих књижевних дјела и других стваралачких активности показивали како треба педагошки дјеловати у васпитању појединца и народа у цјелини. Зато се без претјеривања може рећи да су сви, у мањој или већој мјери, били истински учитељи народа, васпитачи у пуном смислу те ријечи.

Многе од тих идеја су и данас актуелне и имају свевременско значење, па зато заслужују да се и данас на почетку трећег миленијума њима позабавимо, да их оживимо, и извршимо њихову имплементацију у свијест народа, у свијест генерација које стасавају. Ни ововремена информатичка техника и технологија не умањују њихов значај, јер оне зраче снагом универзалности, хуманизма, мирољубивости и толеранције. Иако њихове педагошке идеје имају рефлексивни карактер, оне снажно, као сунчани зраци продиру у суштину друштвених, културних и образовних појава, у суштину човјекова бића, у сам универзум. Сви су они без изузетка имали за циљ просвјећивање и васпитање народа, тј. подизање његове умне, моралне и естетске снаге. У тим подухватима постоји међу њима значајна разлика када је ријеч о вриједности и снази изреченога. Сам врх Олимпа, духовне и свјетовне мисли, па наравно, и педагошке, заузимају: Петар I, Петар II и Никола I.

Њихов однос према просвјећивању и васпитању народа улива поштовање и дивљење. Просвјету и просвјећивање изједначавали су са најзначајни-

* Доктор педагогије, редовни професор универзитета, Никшић.

јим покретачким снагама друштва: борбом за слободу, као највећом светињом народа, и са прегнућима за егзистенцијални опстанак народа. Духовна храна стављена је испред оне за биолошко одржавање. Посматрано са материјалне стране, била је то педагогија сиромаштва, или још ниже, педагогија биједе, а гледано са духовне стране – педагогија ума, срца и пера – стваралачка педагогија, педагогија свјетлости. Откуд год су долазили доносили су нешто од значаја за народно просвјешћивање, за развој народне свијести, па се ова мисао која се односи на Његоша може односити и на све њих: „за њим су ишли сандуци књига, потребних ради оснивања првих школа у Црној Гори, и сандуци типографског материјала којима ће оснивати штампарiju у земљи”.¹ Значај просвјешћивања Његош је исказао и на свој романтичарски начин путем стихова:

На свијету среће боље није,

— — — — —
 од просвјете задовољства ствари;
 за њу свако ко је смртни мари;
 без ње цари туже под крунама,
 сњом ратари поју по њивама²

Међутим, своје мисли о просвјети Његош исказује и врло реалистично, а то потврђује и његов однос према конкретним просвјетним и културним активностима (отвара школе и штампарiju), па између осталог каже и ово: „Али кава ли ће још и ово бити радост када виђу моје отечество ће напредује у наукама и процвјетава просвјешћењем и када га виђу да почне излезати своје просвјештене и вјерне синове, који ће га умјети бранити не само оружјем него и пером умним... као што и други народи европски такве људе рађу и умножавају их ко више може, јербо је премудро изречена ова ријеч: просвјештење свјет... а непросвјешћење тма”.³ Али, наравно, тражи се просвјета која ће бити квалитетна и корисна народу. „Ја просвјештеније љубим, но оно просвјешћење које је полезно нашем народу које саобразно данашњим опстојатељствима и које га је темељ благочестије.”⁴ Никола Први је у цјелини слиједио ту идеју. Све је предузимао што је у датим условима било могуће на пољу васпитања и његов развој се темељио на оновременим педагошким идејама Европе. Креатори и носиоци просвјетне теорије и праксе у Николино вријеме били су из плејаде најумнијих људи са балканских простора онога времена. И, што је посебно значајно, своје питомце

¹ Петар II Петровић Његош, *Пјесме*, Београд, 1967, 80.

² Исто, 125.

³ Исто, *Писма*, Београд, 1963, 31-32.

⁴ Исто, 57.

слао је у најелитније лицеје Европе свјестан чињенице да само образовани и квалитетни људи могу стварати успјешно и функционално школство.

Њихова педагошка мисао и просвјетна пракса кретала се у два правца: развијање народне и појединачне свијести непосредним и посредним дјеловањем, начином живљена, владањем, односом према другим, а посебно према обичним грађанима, начином стварања, својом снажном и садржајном ријечју, организацијом вечерњих сједјељки које су биле најсадржајније „народне школе”, подстицањем самообразовања и саморазвоја и, друго, путем изградње модерног школског система по угледу на развијене земље Европе.

Вечерње сједјељке и други видови окупљања Црногораца били су својеврсна народна школа у којој су се надметали у томе ко ће нешто паметније и љепше казати. Надметали су се у мудрости мисли и љепоти ријечи, у оштрости и прецизности реченога. Као примјери за то служиле су им мудре ријечи својих владика и владара, њихова писана ријеч коју је обичан свијет, будући неписмен, слушао од оних који су их читали, а многи и напамет казивали. То је онај говор и разговор који би да је стенографисан могао дати дјела вриједне умјетничке вриједности. То је говор дубоко мисаон, сажет, прави, „богат, лаконски, хармоничан, соноран, племенит, бесједнички, жесток, управо то је језик хероја”.⁵ На такав разговор их је упућивала усмена и писана ријеч династа Петровића. *Посланице* Петра I, *Огледало српско*, *Горски вијенац*, драме и пјесме Николе I и много тога што су записали и народу упутили – били значајни извори сазнања. Идеје исказане кроз различите видове народног образовања и народне школе уграђене су у модерна систем образовања који се у Црној Гори почиње изграђивати тридесетих година 19. вијека.

Будући да су сви династи из куће Петровића, а посебно Петар I, Петар II и Никола I, били вишестрано развијене личности и природно је што су и њихове педагошке идеје биле усмјерене том циљу, тј. вишестраности, и темељне су на принципима: религиозности – вјере у бога; универзалности – умности; моралности – човјечности; љепоте – свјетлости и на здравом и снажном тијелу.

Идеја о религији – вјери у бога. – Када је ријеч о религијском васпитању, треба имати у виду да је њих пет од укупно седам били и духовни и свјетовни великодостојници, па се из њихове писане ријечи и практичне дјелатности може извући идеја: Ако је Христос и бог и човјек, онда су и вјера и црква и духовна и свјетовна и мистична и видљива творевина, оне су тајна, али су и стварне. Библијски појмови владајте и будите господари нијесу од владика из династије Петровића схватане као господарујуће и владајуће, већ су примјењиване у сасвим другом смислу – као старање, управљање, брига за свакога и све што се догађа. Једна од основних идеја коју је Петар I развијао била је идеја дијалога и толеранције.

⁵ Вијала де Сомијер, француски публициста.

Идеју дијалога и толеранције уграђивао је у свијест народа који се међусобно често уништавао и просипао братску крв. По свему судећи, боље је био ушао у процес демократије, иако је ниједном ријечју није поменуо, него ми данас којима се та ријеч не скида са устију. Све државне, црквене, народне и личне проблеме рјешавао је на најдемократскији начин, слушајући паметну ријеч а не водећи при томе рачуна ко је изговорио, јер је цијенио да онај из колибе може да говори добру и паметну ријеч исто као и она из палате. „Примите и необаците добру и праведну ријеч најмањег друга, колико и од највишега друга, кад познате да би била за опште добро, јер како је бистра вода из дрвенога чиста сосуда једнако слатка, као и она која у златни сасуд стоји, тако и ријеч од малог човјека праведно изговорена, исти начин као да је из уста највишега изашла, може корисна бити ако буде примљена. Сребро и злато једнаку цијену има излазећи из тобоца од постава колико и оно које излази из златоткане ћесе. Нека, дакле, ријеч добра од кога би год била изречена своје благопристојно мјесто и цијену међу вама имаде као што и међу сенаторима који велике државе управљају има”.⁶

Из свега што су казали и учинили изводи се закључак да се само путем васпитања и образовања, путем развоја свијести, може, између осталог, схватити да су разлике међу људима корисне јер су за развој духовности обадвије потребне. Они мудро препоручују и увјеравају народ да је трпељив разговор најбоље средство за споразумјевање међу људима, јер „Ко није трпељив не може бити човјек – још није дорастао до човјекове висине”. Укупним дјеловањем династи Петровићи уграђују у свијест народа схватање да универзалне вриједности као: истина, доброта, љубав, светост, знање – не губе од своје вриједности ако их дијелимо са другима. Развијали су хришћански хуманизам као поглед на свијет (сви су једнаки пред богом), а нијесу прихватили хришћански хуманизам у искуству гдје се се крст и мач удружили у рјешавању друштвених проблема, гдје се мачем остваривала првда божија.

Евидентно је из њиховог учења да се вјера исказује не само ријечима већ и дјелом. „Јер као што је тијело без душе мртво, тако је и вјера без добрих дјела мртва”. Они су проповиједали љубав међу људима у правом смислу те ријечи јер „Бог је љубав и ко стоји у љубави, у богу стоји и бог у њему стоји”.⁷ Петар први поред осталог поручује свештенству Боке: „Тога ради вам архипастирски повељавам: ...на пут спасења настављати и учити, да међу собом у љубави живу...”⁸

Петровићи су проповиједали револуционарну религију и у томе се ослањали на Исусово учење и стање духа свога народа. На питање је ли Христос био револуционар, епископ Велимировић одговара: „Јесте, и то најве-

⁶ Петар I, *Дјела*, Подгорица, 1999, 643.

⁷ *Еванђеље по Јовану*, 4, 16.

⁸ Медаковић, *Повјесница Црне Горе*, 178.

ћи у историји, али он није бунио човјека противу човјека, већ је бунио човјека противу самога себе, противу зла у себи”.⁹ И у склопу своје педагогије и свог народног учитељовања био је први који је идеју вишестраности остварио у себи самоме, „који је срећно укомпоновао у сопственој личности: стратега, ратника, мислиоца и пјесника са вјерским тумачењем као вјечном тежњом ка истинољубљу и правди”.¹⁰ У овом дијелу своје хумане филозофије успоставио је потпуно сагласије са Марковим учењем о човјеку, гдје се каже да човјек није оно што тренутно изгледа да јесте, већ оно што може да буде ако развије потенцијале који су садржани у њему. Наиме, истина о човјеку није само у постојећим односима, него и у могућим. „Човјек је ништа, а мора бити све”, каже Маркс. Религиозно-народна етика Петра I која ће касније код његовог насљедника доносити врх Олимпа наслања се на став да је теже побједити себе и демоне који у нама коло воде него све спољне непријатеље. „То је основ његове практичне филозофије, који би се могао сажети у поруци: сачувај себе од себе да би сачувао од себе другога”¹¹ (подвукао Р. Д.). Ововремена психологија се тим проблемом интензивно бави и није отишла много даље, јер је људска психа велики тамни вилајет у чије тајне је теже продријети него у тајне природе и космоса.

Идеја универзалности – умности садржана је у цјелокупном учењу династа из куће Петровића, а највише су је имплементирали у свијест народа два Петра и књаз-краљ Никола. Пошто је Његош, ипак, ту идеју уздигао до космичких висина, до самог неба, и даље излагање о њој темељиће се на Његошевој антрополошкој и когнитивној филозофији, на његовој космичкој визији живота и свијета. Његош је, као што је познато, сву своју духовну и свјетовну мисао окренуо расвјетљавању двије основне идеје: идеје борбе за слободу човјека и народа на земаљским просторима и идеје борбе мрака и свјетлости у космичким просторствима. Кроз ове двије универзалне духовне мисли развијао је своје педагошке идеје, јер је требало дух народа подићи да схвати и прихвати сложеност, промјенљивост и суровост живота на Земљи и везу која постоји између онога што се догађа у космичким просторима и на земљиним шару.

Његово схватање земаљског и космичког човјека се у основи не разликује, јер национални и космички мит говоре о судбини човјека на земљи и космосу које су истовјетне. И у једном и у другом миту доминира искра (ум) као честица свјетлости која освјетљава просторе таме, а то је управо људска мисао „честица огња бесмртнога”. Васпитање као чинилац развоја личности темељи на три основна начела: умности, моралности и естетичности. То су по Његошу три основна елемента на којима се темељи развој уни-

⁹ *Васпитување за толеранцију, мир и хумани развој*, Подгорица, 1999, 7.

¹⁰ Чедо. М. Лучић, *Моћ ријечи Петра I*, Никшић, 1987, 6.

¹¹ Исто, 99.

верзума и развој човјека као његове честице. Ова три апекта развоја космоса и човјека не налазе се у систему субординације, јер они нијесу ступњевни већ равноправни чиниоци у вршењу развојне функције и човјека и космоса.

Овдје нас прије свега занимају Његошеви погледи на умни развој појединца и народа. Своје педагошко учење о умном развоју човјека Његош темељи на филозофији антропологије, људске мисли и свјетлости, и трага за универзалним обиљежјима биолошке и психичке супстанце човјека. Када је ријеч о природи људског бића, о природи људске природе, онда ваља имати у виду сву сложеност појма. Природа људске природе по Марксу се састоји у могућностима, по Фројду у инстинктима, по Ничеу у вољи за моћ, а по Његошу у развијености и снази људског ума – свјетлост:

Над свом овом грдном мјешавином
Опет умна сила торжествује;
Не пушта се да је зло поб'једи,
Искру гаси, а змију у главу.¹²

Ум и мисао Његош ставља на врх пирамиде свих психичких процеса. Мисао је по њему искра, честица сунчеве свјетлости, и налази се заједно са умом у непрекидној борби за савладавање свих ограничења како би се стигло до немогућег. Међутим, ум је чинилац који мисао дисциплинује и усмјерава њену стваралачку моћ у развојне сврхе:

Устав поглед, искро божанствена,
Круг смо давно прешли возможности.¹³

Појединачни људски ум у односу на универзум нема неке велике могућности. Универзум је „океан бесконачни”, а човјек је у тој бесконачности „морепловац без весала”. Али људска мисао је „бура јака” и стално човјека тјера на трагања како би стогао до бесконачности. Апстрактно мишљење је по Његошу основа свих људских достигнућа:

Лакокрила божанствена кћери,
престижнице дјела свакојега,
представнице ума високога,
огледало људске ваљаности,

Каткад твоме хитроме полету
Преузан је простор океана.¹⁴

¹² Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, Београд, 1963, 108.

¹³ Исто, *Луца*, Београд, 1963, 148.

Мишљење се, по Његошу, налази у сукобу с временом. Оно што мишљење ствара, вријеме руши, уништава. Али људски дух не престаје да ствара, да гради на развалинама и на новим основама:

Природа се сваколика пита
Сунчанијем чистијем млијеком;
У пламен се и оно претвара,
данас жеже што јуче њивљаше.

Вр'јеме земно и судбина људска,
Два образа највише лудости,
без поретка најдубља наука.¹⁵

Посматрано с педагошког аспекта врло су занимљива Његошева гледања на однос свјесног и несвјесног у човјековом бићу, искуству као виду учења, путовање кроз свијет – кроз отворену књигу, о вриједности наслеђа и друштвене средине, о односу чулног и логичког сазнања и многим другим питањима. Познато је да у развоју личности значајну улогу игра свијест, али и оно што зовемо несвјесни дио бића. Познато је да савремена психологија и психијатрија још то питање није расвијетлила и Фројд несвјесно узима као извориште свих зала, а Скот Пек га сматра основом свега доброг и лијепог. И даље ће се ломити копља међу научницима око расвјетљавања тог проблема и покушаја да се продре у његову тајанственост. Његош је то дубоко поимао и према њему се односио као према дилеми која још није доступна човјековом уму:

Је ли инстинкт ал' духовни вођа,
Овде људско запире познање!¹⁶

Дух ће, мисли Његош, својим стваралачким чином освијетлити све мрачне просторе и у космосу и у људској психи:

Што се више творенијем пружам,
све се њино царство умањује;
вријеме ће и тој цјели доћи
да се бездне мрачне освијетле.¹⁷

↗

¹⁴ Исто, *Пјесме*, Београд, 1963, 119-120.

¹⁵ Исто, *Горски вијенац*, 107.

¹⁶ Исто, 36.

¹⁷ Исто, *Луча*, 169.

Принцип свјетлости је основни принцип људске, па, наравно, и педагошке духовности. Циљ је да се *йросѿор мраках о йросѿор свјеѿлосѿи*, како у бићу уопште тако и у човјеку, *йреобраѿе и йравилно слију*. Кратко: свјетлост је она умна снага, сила просвјеђивања која својом стваралачком снагом мрак претвара у свјетлости, несвјесно и свјесно. Искра је истовјетна са свјетлошћу, а човјек као умно биће са највећим умом – богом.

Учење путем искуства један је од најуспјешнијих видова учења по Његошевом разумијевању и мишљењу. Он углавном говори о два искуства: глобалном оличеном у Игуману Стефану као свјетском путнику који је „много обиша свијета” и „Најсветије небеске храмове што је земља небу подигнула”, који је „проша сито и решето, овај грдни свијет испитао отрови му чашу искапио”, и локалном које је оличено у лику Теодосија Мркојевића који је мало путовао, који је самоук, школу учио по буквару, по људима свијет по звијездама богословију, и он је задовољан оним што зна. За неразвијену црногорску средину нијесу му потребне велике науке, јер

Много огња под малијем лонцем
Ал’ ће прснут ал’ пролит млијеко.¹⁸

Упоређивањем ова два искуства Његош указује на ширину и пуноћу свјетског и ограниченост локалног, али и на чињеницу да у неразвијеним срединама знања и способности не могу да дођу у пуној мјери до изражаја, али без обзира на то, неразвијени морају да се угледају на развијене, јер анатомија човјека треба да буде кључ за разумијевање анатомије мајмуна, а не обрнуто. Његош очито није бринуо да се његова мишљења слажу са стањем какво је било у оновременој Црној Гори, већ да се стварају услови који ће бити у складу са његовим учењем. Његова педагошка мисао је ишла ван граница простора и времена, јер је одлично осјећао да су људи по својим могућностима богати као богови, а по условима да их остваре ограничени као богаљи, па зато Теодосије Мркојевић не исказује жељу за више знања.

Његош се бавио и питањем – шта је значајније за човјеков развој: оно што је у њему – наслијеђе, или оно што се стекне у току развоја под различитим спољашњим утицајима. Исказивао је жаљење што у младости није могао да упозна оно што је највредније од изврсних људи и истицао да су његова знања због тога крња и недовољна, што показује да је велики значај придавао институционалном учењу. Колебао се између ставова које је Вук заступао да је важнија глава од писаћег пера и емпиријских педагошких теорија по којима је утицај средине одлучујући. Из његових рефлексија о овом питању може се извући закључак да је Његош био свјестан чињенице да је људска природа једним дијелом непромјенљива а другим промјенљи-

¹⁸ Исто, *Шћеѿан Мали*, 117.

ва, и да у оном дијелу гдје није промјенљива нагонско-перцептивном, што наглашава психолог Пијаже, наслоњена на оно што наслијеђујемо, а у оном другом дијелу промјенљивом на друштвену средину, на културу, учење. Неке особине као што су страх, кукавичлук и слично везане су више за наслиједство него пак за васпитање. А то не зависи ни од функције коју обавља ни положаја који покрива, што показује стиховима о Шћепану Малом:

Под крунама има страшљивицах
у пръама има витезовах.
Он сад друге не има кривице
нако што је срца плашљивога,
а то није његова кривица,
него га је Бог таквога дао.¹⁹

Кад је ријеч о струпњевима сазнања, Његош је дао значајне опсервације о чулном и логичком ступњу сазнања. Чулно сазнање има ограничен домет и чула нијесу у могућности да изразе човјекова осјећања и умовања:

Човјек орган доста слаби има
да изрази своје чуствовање,
зато зраке различите дава,
различита тјелодвиженија,
умна чувства да објелодани.²⁰

Тиме се, наравно, не оспорава вриједност чула у процесу сазнања, јер му очи служе да види што су људи „те разбирам бијелу свјетину и не држим црно за бијело”. Другим ријечима, чула су прозори у свијет преко којих објекти живе стварности спектром својих утицаја буде умне и осјећајне снаге личности:

Ја замишљен пред шатором на шарени ћилим сједим
И с погледом внимателним сву дивоту ову гледим.
Чуства су ми сад тријезна а мисли се разлетиле;
красота ми ова божја развијала умне силе.²¹

Ствари се у цјелини мијењају када се из стања усхићености и развијености умних сила прелази „у ништаво људско стање”, али Његош не очајава

¹⁹ Исто, *Шћепан Мали*, 103.

²⁰ Исто, *Луча* 139.

²¹ Исто, *Пјесме*, 168.

већ налази рјешење у чињеници да је човјек „божество... неко мање” и да се дужан према томе управљати.

Логичко сазнање гдје у пуној мјери долази до изражаја интуиција код Његоша је на високој цијени, најсигурнији пут до непознатог, до продирања у суштину човјека и бића. Међутим, поред дедуктивног пута сазнања уважава и индуктивни пут и тим путем се служио код стварања својих дјела на историјске теме, а дедукцијом при стварању филозофско-естетских дјела. У предговору *Пусићњаку цейшињском* каже:

Србин српском роду своме
Ово дјело посвећује
Његово је ситно цв’јеће
По ливади правој српства
И израсло и побрато
И у в’јенац роду дато.²²

Досљедан у свом ставу да га не занима било какво већ квалитетно и народу корисно образовање и васпитање, Његош је велики противник полуписмености и полуобразованости, иако су услови за њихов развој више него неподношљиви, јер се „На малом узаном простору свагда ломе... тирјански громови”, због чега је његов „мали крај тамо дивљине обезображен”, али и поред тога он се залаже за праве ствари и због тога полуученост попа Мића излаже сарказму мада имајући пуно разумијевање за такво стање духа. Сарказам није упућен личности попа Мића, већ неорганизованости и ниском нивоу манастирских школа у којима су се спремали свештеници, јер „Какав наук такво и читање”. Такво стање школа подстицало је Његоша да уложи све што је било у његовој моћи да изгради у својој земљи модеран школски систем по угледу на развијене земље.

Идеја моралносѝи – човјечносѝи, вјере у човјека заузима истакнуто мјесто међу педагошким идејама династа Петровића. Циљ васпитања у Црној Гори скоро све до краја 19. вијека био је васпитати човјека ратника – јунака увијек спремног да погине за слободу свога рода, не бих рекао отаџбине, јер ње још увијек није било. Међутим, тај човјек ратник, цијенећи по ономе како су на то гледали династи из куће Петровића, требало је да се одликује најбољим карактерним особинама: да рат води на витешки начин; да љуби слободу више од себе самога и да има слободну вољу; да се одликује човјечношћу (читај: хуманизмом); да се добрим дјелима бори противу зла; да буде патриота и воли свој род, али и све друге народе; да буде правичан; да у срећи народа гледа и своју срећу; да уважава другог човјека као себе самога, да глобално мисли, а локално дјела.

²² Исто, 61.

Династи из куће Петровића изграђивали су етички систем на религијским и традиционалним нормама и правилима, који су се преносили са кољена на кољено више деценија па и вјекова. И све док се није установио правни систем и органи државе, етички принципи били су једини регулатор међуљудских односа. У првом периоду, када није било писаних законских норми, имала је хумани карактер и темељила се на савјести појединца и групе и у другом периоду све више поприма карактер ауторитарности и све више губи обиљежја хуманости. Упоредо с тим човјек се све више цијени по томе што има, што посједује, а све мање по ономе што јесте.

У средишту Његошевог етичког медитирања налази се човјек кога краси доброта и благородност:

Најсветије мојој души што је –
Човјек добар душе благородне,
Који има дарове природне.²³

Очито је да Његош исто као и Кант сматра да је човјек сврха, а не средство морала, па зато карактерне особине Црногораца и људи уопште треба да се искажу у току живљења и у свим збивањима која тај живот прате. Будући да је Црна Гора била ратничка земља вјековима, разумљиво је што је сваки Црногорац пипреман да буде ратник. Али при извршавању ратничких задатака био је обавезан по неписаним правилима морала да поступа витешки, а то витештво се огледало у начину поступања према непријатељу у непосредној борби прса у прса гдје је искључен сваки вид злочина, па и сваки вид понижавања непријатеља по девизи „Што погани од људи чините/што јуначки људе не смакнете”. То су јунаци што гоне хајдуке и при томе се нијесу угледали ни на оне „коме закон лежи у топузу” нити, пак, на оне чије јунаштво почива на лицемјерству.

Човјек – јунак не одликује се само храброшћу, већ и умношћу и моралношћу. Вук Мићуновић и Вук Мандушић су јунаци без мане, али они су истовремено и умни и морални људи. Код њих се слажу ријечи и дјела. Витештво се, огледа управо у јединству храбрости и чојства. С правом је познати хрватски педагог Даворин Трстењак Његошеву педагогију назвао витешком. У Његошевој витешкој педагогији част се ставља испред живота. То је вриједност пред којом, по Његошу све силе падају:

Све су силе мртве и ништавне
За онога који право мисли
Те част љуби више него главу.

²³ Исто, *Пјесме*, 132.

При томе је битно да се слажу ријечи и дјела, да се избјегне двојност у личности:

Мићуновић и збори и твори!
Српкиња га још рађала није
Од Косова, а и пријед њега!²⁴

Искра слободе која је бјескала у Црној Гори доживљавала се као највећа вриједност за коју се није жалило жртвовање, али су жртве биле превелике, а муке неподношљиве. Зато Његош баца проклетство и на тешко стање у коме се налази и каже: „...Кадикад (ми) тврда и крвава борба досади те проклињем час у који је скочила ова искра у наше горе из гомиле пепела величине Душанове, рашта се и она није угасила гдје се огњиште српско угасило, но се пропела уз гору те бјеска и довикује на себе громове, злобе и зависти као златна игла потресне стријеле облачне”.²⁵ Али за тако изговорене ријечи он се угриза за језик и каже: „Ја сам највиши грешник на земљи када што противу ње помислим,-она једина нас издваја од проче животиње”.²⁶

Та искра – читај: слобода – постаје најњегошевскија ријеч, основни појам његовог филозофско-мисаоног па и педагошког поимања свијета. Његош с њом идентификује микрокосмос са макрокосмосом, црногорску слободу са слободом човјека уопште. Штавише, она у себи садржи невиђену енергију коју дјеловањем треба разбудити:

Удар нађе искру у камену
Без њега би у кам очајала.²⁷

Његошева слобода воље утемељена је на хришћанској филозофији и огледа се у слободи избора. Савако је у могућности да од два пута – пута добра и пута зла – изабере онај којим жели путовати. Који ће пут изабрати зависи од њега самога, од онога што у њему пулсира и од циља који треба да постигне. Значи, слобода воље је потпуно аутономна и не може се кривити други за оно што смо сами изабрали:

Човјек воље остаје слободне
Ка сви други бесмртни духови;
Његова ће душевна таблица
С обје стране бити начертана

²⁴ Исто, *Горски вијенац*, 28.

²⁵ Исто, *Изабрана њисма*, Београд, 1957, 164.

²⁶ Исто, 154.

²⁷ Исто, *Горски вијенац*, 36.

С два сасвијем противна закона:
 На једну ће закон правде благе
 Бит у свете начертеа линије,
 На другу ће превласника њина
 Зла свакога црњет се закони.²⁸

Основна Његошева педагошка порука је: свака личност треба да изгради код себе јаку вољу, али та јака воља истовремено мора бити и добра воља, јер уколико није тако – добићемо особу која ће својом јаком а злом вољом чинити злодјела, добићемо аморалну личност.

Тај Његошев добри човјек душе благородне, који је истовремено „Тварца једна те је земља вара”, у принципу је човјек дужности, а она се на рељефан начин казује у односу према породици, школи, друштвеној заједници, домовини, раду, стваралаштву, успјеху, слави, срећи, према сваком појединцу, у интерперсоналним односима у цјелини. За свако назначено питање Његош је исказао свој поглед. Породицу чува онај који је у Његошево вријеме био и њен стуб: „Муж је бранич жене и ђетета”. Дужност према домовини није пуко извршавање обавеза већ је то једно од најјачих осјећања – то је истинска љубав према домовини или, како Његош каже: племену, односно љубав према свом српском, словенском народу и, наравно, према народима свијета. *Син је сваки ошачесџво дужан жарко душом љубиши*. Родољубље је по Његошу једно од најјачих осјећања и има снагу електрике. Родољубље се поимље у склопу интернационализма као осјећања љубави према човјечанству. Зато заговара укидање свих граница које раздвајају људе и народе. *Човјечансџво не може биши сџокојно и срећно докле је џодијељено у државе које имају за џлавни циљ себе, вјеру, народносџи и динасџије*.²⁹ Међутим, Његош оптимистички гледа на развој човјечанства и увјерен је да човјечанство стално напредује у своме развоју. *Човјечансџво сиџурно иде најријед. Оно сазријева уџоредо са џланешом на којој живи*.³⁰ Други значајан Његошев морални и педагошки императив је уперен против тирајнства, јер – *коме закон лежи у џоџузу – џраџови му смрде нечовјешџвом*.

Значајну пажњу Његош посвјећује осјећању честољубља и скромности. Његош нас увјерава да је част вриједност пред којом се све силе клањају, јер частан човјек презире силу као средство рјешавања међуљудских односа:

²⁸ Исто, *Луча*, 207.

²⁹ Д. Недељковић, *Његош филозоф ослободилачког хуманизма*, Београд, 1973, 82.

³⁰ П. П. Петровић Његош, *Шћејан Мали*, 166.

*Све су силе мртве и ништакне
За онога који право мисли
Те част љуби више него главу.³¹*

Његош истиче патњу и страдање као чиниоце развоја, што је у складу са оновременим погледима на те психичке процесе:

*Страдање је крста добродјетел;
Прекаљена искушењем душа
Рани т'јело огњем електризма,³²*

Његошев педагошки оптимизам огледа се и у нади као чиниоцу развоја, гдје се такође приближио савременим гледањима на значај наде за развој личности, „*а надежда веже душу с небом као луча са сунцем кайлицу*”.

Идеје љепоше – свјећлосћи и здравља заокупљале су пажњу свих династа из куће Петровића, али се њима највише бавио Његош и обликовао их кроз своју религиозну, филозофску, умјетничку и педагошку мисао. При томе је, рекло би се, полазио од става да су сви облици испитивања људског искуства и казивања мисли једнако ваљани и да не треба један облик истицати као примарн. Кратко речено, сви облици људске мисли служе задовољавању човјекових потреба и у том правцу усмјерио је цијело своје стваралаштво, па и оно гдје говори о естетском као посебном бићу.

Оно што је особито значајно за оне који васпитавају и за оне који се васпитају јесте Његошево учење о објективном и субјективном естетском, тј. о компатибилности лијепог природе и лијепог у умјетности. Тешко је наћи у цјелокупној нашој, па и свјетској, култури ствараоца који је феномен естетског тако лијепо опјевао и у природи и у органском свијету. Љепота природе има снажан утицај на свијест и осјећања човјека, а посебно оних који се налазе у развоју:

*Ја сам предан слуга матере природе;
Њезина је књига, таине пунана,
ради мога ока вјечно отворена.
Ја појући идем кроз мрачну гробницу
У предјеле св'јетле вјечите младости.³³*

Његош посебно наглашава музику природе као значајан феномен утицаја и развоја који се на најрељефнији начин исказује кроз сљедеће стихове:

³¹ Исто, *Шћејан Мали*, 168.

³² Исто, *Г. вијенац*, 108.

³³ Исто, *Луча*, 156.

Кратке моје обратим погледе
 У просторе небесне равнине:
 Погледи се у прелести топе,
 а језик се од чудества мрзне.

— — — — —
 Чујем гласе бесмртне музике
 И небесну њену армонију
 Која сладост благодарну лије;
 Глас њен моју душу забуњену
 Божанственим стреца електризмом.³⁴

Љепота органског свијета и она садржана у умјетности такође је значајно средство утицања на буђење осјећања и развијавање умних сила. Илуструмо то стиховима:

Љепша му је од виле бијеле
 Нема пуно осамнаест љета;
 Живо ми је срце понијела!

— — — — —
 Кад је виђу ђе се смије млада
 Свијет ми се око главе врти.³⁵

Идејом лијепог Његош постаје оптимиста и тако љепотом преовлађује свој мисаони писимизам и посредним путем преко лијепог у природи, органском свијету и умјетности развија код људи сензибилност и дух оптимизма, дух самопоуздања, дух вјере у себе и сопствене снаге. Његови естетски погледи тијесно су повезани са умним и моралним погледима, јер свој еудамонизам у датим тренуцима претвара у рационални хедонизам. Добро и лијепо треба да иду заједно јер оно што је добро треба да буде и лијепо и, обрнуто – оно што је лијепо треба да буде и добро.

Његош је особен и по томе што је различите културе доводио у везу вјерујући да се једна култура може исказати у правом свјетлу само у сусрету са другим културама. Тако у *Г. вијенцу* имамо представљене три културе и три погледа на свијет: националну, западно-католичку и арапско-исламску. Суочавањем три културе и три погледа на свијет долази се до правог сазнања о вриједности онога што је наше национално и чиме се наш идентитет разликује од идентитета оне друге двије културе. Осим нас Његош упућује

³⁴ Исто, *Луча*, 156, 148.

³⁵ Исто, *Г. вијенац*, 62, 63.

ка разумијевању других култура, неизбјежности њиховог прожимања и међусобног уважавања и разумијевања.

Када се говори о развоју личности, неспорно је да се сви владари из династије Петровића залагали за вишестрану и хармоничну личност, а то су исказали и својим личним примјером. И у томе је Његош отишао понајдаље. Он, управо, ту хармоничну личност види у пуном јединству *физичког, умног, моралног и естетског развоја*, чиме се приближио Фрому у формулацији циља васпитања која скраћено гласи: *циљ васпитања је... њун развијак себе и својих могућности и себе као људског бића*. Петровићи су као и Апостол Петар учили своје сународнике да покажу: *У вери врлину, у врлини разум, у разуму уздржавање, у уздржавању ширљење, у ширљењу богобојажљивост, у богобојажљивости човјекољубље у човјекољубљу љубав*. И, што посебно ваља нагласити, Његош није правио субординацију између четири назначена чиниоца, већ их је подједнако сматрао важним и за развој личности и за развој универзума.

И, на крају, још једна констатација: данас на почетку XXI вијека и III миленијума многе од педагошких идеја династа Петровића имају своју вриједност и могу нам помоћи да потпуније и боље сагледамо многе животне појаве. Најсажетије речено, *они стоје као свјетлионици који сјално бјескају и показују правац њуша*.

ЛИТЕРАТУРА

- Владика Данило, *Дјела*, Цетиње, 1996.
 Владика Сава, *Дјела*, Цетиње, 1996.
 Владика Василије, *Дјела*, Цетиње, 1996.
 Петар I Петровић Његош, *Дјела*, Подгорица, 1999.
 Петар II Петровић Његош, *Дјела*, Београд, 1963.
 Никола I Петровић Његош, *Дјела*, Цетиње, 1996.
 Јевто М. Миловић, *Петар I Петровић Његош*, Титоград, 1988. г.
 Исто, *Петар II Петровић Његош у свом времену*, Тит., 1984. г.
 Исто, *Његош у слици и ријечи*, Титоград, 1984.
 Раде Делибашић, *Развој школства и педагошке мисли у Црној Гори, 1830-1918. г.* Титоград, 1980.
 Исто, *Његошев просвјетни рад и педагошка мисао*, Никшић, 1984.
 Даворин Трстењак, *Педагогија Његошева*, Загреб, 1920.
Енциклопедија Његош, Подгорица, 1999.

Rade DELIBAŠIĆ, Ph. D.

PEDAGOGICAL IDEAS EXPRESSED BY THE RULERS
FROM THE PETROVIĆ DYNASTY

Summary

In this work the most significant pedagogical ideas expressed by the rulers from the Petrović dynasty were reflected and analyzed. Particular attention was paid to the presentment of Negoš's pedagogical ideas for their universality and continuity, as well as to the ideas of mental, moral, esthetic and physical education and to the aim of education. It is obvious that the rulers from the Petrović dynasty interceded in favour of the upbringing of well-educated, harmonious personality who will be able to express himself in different fields of humane activities and by different means: in word, colour and tone. Mental, moral and esthetic development had to be united so that consciousness, feelings and will, consequently head, heart and hand are synchronous, and in harmony. It has been mentioned that great number of their pedagogical ideas are up-to-date and appear to be light-houses that are constantly flashing.

